

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

01135, м. Київ, проспект Перемоги, 10, тел. (044) 486 24 42, факс (044) 236-1049, ministry@mon.gov.ua

від 16.04.2013 № 1/9-285

від _____ на № _____

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій

Про стан та перспективи розвитку екологічного та дослідницько-експериментального напрямів позашкільної освіти

Міністерство направляє для практичного використання інформаційно-аналітичні матеріали про стан та перспективи розвитку екологічного та дослідницько-експериментального напрямів діяльності позашкільних навчальних закладів.

Просимо ознайомити з матеріалами керівників навчальних закладів та сприяти активізації цієї роботи в регіонах.

Додаток на 24 арк.

Заступник Міністра

Б. М. Жебровський

Інформаційно-аналітичні матеріали
про стан та перспективи розвитку екологічного та
дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти

1. Стан і перспективи розвитку позашкільної екологічної освіти.

Серед пріоритетних завдань сучасної освітньої галузі особливого значення набуває підвищення ефективності екологічної освіти. Головними складовими системи екологічної освіти та виховання є її формальна й неформальна частини, форми й методи яких різні, а мета одна – різнобічна підготовка учнів, здатних визначати, розуміти й оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми свого краю.

Провідна роль в організації екологічної освіти та виконання поставлених державою завдань належить позашкільним навчальним закладам еколого-натуралістичного профілю. Національний еколого-натуралістичний центр Міністерства освіти і науки України координує **155 профільних позашкільних навчальних закладів (ЕНЦ (СЮН))**, а також роботу профільних відділень палаців та будинків творчості дітей та юнацтва, дитячі ботанічні сади.

Координуючи їхню діяльність, методична служба НЕНЦ спрямувала ці заклади на участь в реалізації державних цільових програм:

- Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року;
- Державної цільової програми “Ліси України” на 2010 – 2015 роки;
- Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки;
- Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища.

Протягом 2012 року на базі обласних, районних та міських еколого-натуралістичних центрів (станцій юних натуралістів) працювало **понад 8,1 тис.** творчих учнівських об’єднань з **69 профілів**; охоплення дітей та учнівської молоді склало **понад – 127,6 тис. осіб.**

Протягом 2012 року проведено 27 масових заходів очного типу еколого-натуралістичного напрямку, в яких взяли участь понад 5 тис. учнів (вихованців, слухачів).

Координаторами навчальної та методичної роботи з екологічної освіти і виховання в регіонах є обласні координаційні ради з екологічної освіти та виховання. Дієво вони працюють у Херсонській, Запорізькій, Львівській, Житомирській, Волинській, Хмельницькій, Рівненській, Одеській, Дніпропетровській областях та Автономній Республіці Крим. Рада визначає пріоритети та завдання екологічної освіти і виховання в області. Координація екологічним напрямком діяльності може здійснюватись також через інші

форми роботи.

Екологічна освіта і виховання в системі позашкільного навчання і виховання реалізується через творчі учнівські об'єднання. Найбільша кількість екологічних об'єднань зосереджена в Івано-Франківській – 1384, Львівській – 843, Одеській – 700, Вінницькій – 667, Волинській – 557, Херсонській – 526. Загальна кількість – 6776 об'єднань.

Сьогодні у кожній області діють різні форми творчих учнівських об'єднань.

Серед традиційних форм та методів екологічної освіти та виховання, формування у школярів та учнівської молоді екологічної культури в школах та позашкільних навчальних закладах областей основне місце займає **гурткова робота**, яка включає екскурсійну, експедиційну, дослідницьку діяльність, практичну природоохоронну роботу та участь у масових заходах екологічного змісту.

Гуртки працюють на базі еколого-натуралістичних центрів, станцій юних натуралістів, палаців і будинків дитячої та юнацької творчості, центрів позашкільної роботи, кімнат школярів, загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів.

Профілі гуртків екологічного спрямування: «Юні друзі природи», «Юні екологи», «Юні охоронці природи», «Екологи-краєзнавці», «Екотуристи», «Екологічна етнографія», «Еколого-естетична студія», «Екологія і комп'ютер», «Охорона природи», «Екологічний театр», «Дослідники довкілля», «Фотоеколог», «Екологічний лекторій», «Основи екологічних знань», «Екологічний відеоклуб» тощо.

В гуртках екологічного напрямку навчається велика кількість учнівської молоді, за профілями кількість гуртків становить: юні екологи – 570, юні друзі природи – 486, екологи-краєзнавці – 380, знавці лікарських рослин – 25, людина і довкілля – 177, та ін.

Педагогічні працівники позашкільних навчальних закладів постійно працюють над вдосконаленням системи екологічної освіти і виховання. Варто відзначити, що останнім часом, крім традиційних профілів гуртків, почали діяти й такі перспективні творчі учнівські об'єднання, як екологічні агітбригади, екологічні театри, екологічні студії, зелені та блакитні патрулі, екологічні десанти, екологічні пости, дитячі громадські екологічні організації, юнацькі секції охорони природи, екологічні клуби тощо.

Екологічна освіта в загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах областей здійснюється поетапно, відповідно до віку дітей, обсягу та рівня знань, психолого-педагогічних можливостей. На базі обласних, міських (рай) ЕНЦ, СЮН, ЦДЮТ та будинків учнівської творчості працюють творчі учнівські об'єднання екологічного спрямування початкового, основного та вищого рівнів.

Відповідно до Концепції екологічної освіти України, в системі екологічного виховання підрастаючого покоління першою ланкою є освіта дітей дошкільного віку. Добре налагоджена робота з цією категорією дітей у Луганській, Донецькій, Херсонській, Черкаській та інших областях.

Навчально-виховний процес у загальноосвітніх та позашкільних

навчальних закладах в гуртках, які працюють за початковим рівнем, організовується таким чином, щоб зацікавити дітей у поглибленні знань і набутті навичок з природничого напрямку, розвинути здібності та інтелект в галузі природознавства у відповідності до індивідуальних можливостей вихованців, сформуванню свідомого ставлення до власного здоров'я, започаткувати становлення основних елементів екологічної культури особистості. Вдалі напрацювання в гуртках початкового рівня є у педагогів Херсонської, Львівської та інших областей.

Метою екологічного виховання учнів середнього і старшого шкільного віку в творчих учнівських об'єднаннях основного рівня є усвідомлення учнями масштабів екологічної кризи, знання й розуміння причин і наслідків негативного впливу людства на природне середовище, формування нового типу мислення, вироблення нових ідей зі збереження довкілля, посилення практичної діяльності, спрямована на виявлення нагальних проблем і покращення стану природного середовища.

Значну роботу у цьому напрямку проводять педагоги Львівської, Луганської, Чернігівської, Хмельницької, Кіровоградської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

У творчих учнівських об'єднаннях вищого рівня школярі займаються науковою роботою з екології за завданнями науковців, опановують досягнення екологічної науки, знайомляться з методами екологічних досліджень, проводять моніторинг стану навколишнього природного середовища, захищають екологічні проекти та науково-дослідні роботи МАН. Добрі результати в цьому напрямку показали юні екологи з Рівненської, Чернівецької, Тернопільської, Черкаської, Львівської, Луганської областей.

В багатьох областях проводиться робота щодо створення клубів юних друзів природи і екологічних клубів. В 22 областях діють близько 420 клубів. Члени клубів організовують лекторії, диспути, конференції, беруть участь у всеукраїнських та обласних конкурсах, акціях, операціях, проводять практичну природоохоронну роботу.

Виняткового значення набувають спеціалізовані гуртки, наукові товариства учнів, природні лабораторії, зелені класи, кущові школи еколога та літні екологічні школи.

У Черкаській області працюють 20 шкільних екологічних центрів, робота яких спрямована на виховання екологічної культури у школярів, формування фундаментальних знань і навичок, оволодіння нормами поведінки в природі та проведення практичної природоохоронної роботи. Координаційна діяльність шкільних екологічних центрів здійснюється факультетом «Екологія та охорона навколишнього природного середовища» районного заочного екологічного університету «Природа».

Природоохоронні та екологічні загони – нові об'єднання екологів, серед основних завдань яких є практична природоохоронна діяльність. Природоохоронні загони (зелені та голубі патрулі, екологічні пости) використовують найоптимальнішу форму екологічної освіти – екоосвіту в природі.

Екологічні загони ведуть роботу у 8 областях. Найбільша їхня кількість у

Вінницькій області – 156, Тернопільській – 108, Запорізькій – 95, Рівненській – 84, Івано-Франківській – 60, Львівській – 246, Донецькій області – 74. Добре відомий своїми справами екологічний загін «Варта» Комсомольського навчально-виховного комплексу імені Л.І. Бугаєвської у Полтавській області.

Понад 3 тис. школярів успішно працюють у традиційних природоохоронних об'єднаннях школярів – загонах зелених та голубих патрулів. На Вінниччині діє 484 загони, на Донеччині – 164, на Житомирщині – 375, на Івано-Франківщині – 323, на Волині - 297 загонів зелених патрулів.

Любителів природи, які допомагають охороняти та примножувати рибні багатства, об'єднують загони голубих патрулів. Вони беруть активну участь в обліку й вивченні стану річок, озер, ставків, джерел, стежать за їхнім екологічним станом, виявляють джерела забруднення, допомагають у благоустрої прибережних смуг, створенні й охороні місць нересту риби, рятуванні молоді. На Вінниччині діють 235 загонів, на Житомирщині – 240, на Івано-Франківщині – 214, на Волині 218 загонів голубих патрулів.

З метою методичної та практичної допомоги навчальним закладам у проведенні екологічної та природоохоронної роботи створюються екологічні штаби. На засіданні штабу збираються командири шкільних екологічних та природоохоронних загонів. Проводиться консультаційна робота по проведенню екологічних конкурсів, зустрічей зі спеціалістами; обмін досвідом природоохоронної роботи в школах тощо.

Цікава форма екологічного виховання запроваджена у м. Маріуполі Донецької області. Тут працює дитяча екологічна інспекція з виявлення порушень екологічного законодавства. Матеріали рейдів з моніторингу освітлюються місцевим телеканалом «Сигма» та в інших ЗМІ. Екологічний моніторинг довкілля є сучасною формою реалізації процесів екологічної діяльності за допомогою засобів інформатизації і забезпечує регулярну оцінку і прогнозування стану середовища життєдіяльності суспільства та умов функціонування екосистем, збереження природного середовища та раціонального природокористування. Екологічний моніторинг – найвідповідальніша робота екологічних постів юннатів. Екологічні пости проводять екологічні експедиції з метою обстеження, обліку і вивчення стану джерел, струмків та малих приток, контролюють чистоту повітря, води, дотримання норм землекористування, розв'язують екологічні соціально важливі питання.

Як одна з форм екологічної освіти в природі, останнім часом набули поширення в усіх регіонах України **виїзні форми навчання з комплексного вивчення природи**: екологічні експедиції, походи, польові практики. У підготовці і проведенні беруть участь вчителі біології, географії, керівники гуртків шкіл та позашкільних навчальних закладів. У більшості областей вони проводяться на природоохоронних територіях. Тільки під час проведення польових екологічних практик, екологічних експедицій, походів, екскурсій тощо юннати можуть безпосередньо ознайомитись з природними об'єктами і територіями, компонентами природи, оволодіти практичними знаннями про екологічний стан своєї місцевості, дослідити тваринний і рослинний світ, взяти участь у практичній природоохоронній діяльності.

Лише у Дніпропетровській області під час екскурсійно-експедиційної діяльності протягом року охоплюється майже 15 тисяч дітей всіх вікових рівнів. У Вінницькій області з метою вивчення природи рідного краю проведено 352 екологічні експедиції, походи, екскурсії в природу. В Івано-Франківській області відбулися 198 та Житомирській – 180 екологічних експедицій.

Саме з метою активізації цієї форми роботи НЕНЦ на територіях природно-заповідного фонду України щороку проводить Всеукраїнський збір учасників екологічних експедицій, походів, польових практик. Збори вже проведені на базі Дунайського біосферного заповідника, біосферного заповідника «Асканія-Нова», Національного природного парку «Подільські Товтри» та Національного природного парку «Святі гори».

Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну просвіту. Особлива роль в екологічному вихованні належить учнівським колективам екологічної просвіти – **екологічним агітбригадам та екологічним театрам**. Щорічний Всеукраїнський конкурс цих колективів підтверджує високий рівень майстерності, обізнаності та небайдужості дітей. У Вінницькій області налічується 466 екологічних агітбригад і 14 міні-екотеатрів, в Одеській – 408, Івано-Франківській – 280, Полтавській – 230, Донецькій – 188.

У 18 областях України діє 116 екологічних театрів. Найбільша кількість у Запорізькій – 51; Івано-Франківська, Полтавська, Херсонська – 5, всі інші – менше 5.

Поширенню еколого-натуралістичного напрямку роботи сприяє широка мережа **екологічних відеотек "Екологія – XXI століття", а також музичні вітальні, ігротеки, відеолекторії, постійно діючі виставки, екологічні вітальні, громадські екологічні приймальні, екологічні світлиці, екологічні музеї**. Так, лише у закладах освіти Вінницької області створено і діє 10 екологічних віталень, 22 відео клуби екологічного спрямування та 2 громадські екологічні приймальні.

У КЗ «Чернівецький обласний центр еколого-натуралістичної творчості» стало традицією створювати влітку **виїзні інформаційно-пропагандистські бригади** для роботи в літніх таборах, під час набору в гуртки (вересень місяць) та під час тижнів і місячників екології (березень – травень місяць).

Педагогічними колективами позашкільних навчальних закладів багато уваги приділяється розвитку дитячого громадського екологічного руху, становленню **дитячих громадських екологічних організацій**.

Дитяче самоврядування – складний і відповідальний процес, який має багатопланові виховні можливості. За зразком **Всеукраїнського дитячого екологічного парламенту** (м. Київ, НЕНЦ) в регіонах створюються обласні, районні, міжшкільні та шкільні екологічні парламенти. Вони показали свою дієздатність у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Київській, Рівненській, Одеській, Луганській, Львівській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській областях та АРК.

Загалом творчими учнівськими об'єднаннями екологічного спрямування охоплено близько 110,5 тис. дітей та учнівської молоді.

Перспективними напрямками вдосконалення, модернізації та розвитку позашкільної екологічної освіти України є:

- функціонування обласних науково-методичних рад з екологічної освіти та виховання, на які відповідно до Концепції екологічної освіти України має бути покладена координація навчальної і виховної роботи з екологічної освіти в регіонах;
- екологізація навчання і виховання, інтегрування екологічної освіти в навчально-виховний процес усіх навчальних закладів;
- втілення ідей гармонізації людини і природи, утвердження морально-етичних якостей особистості як вищого рівня духовного розвитку;
- сприяння підвищенню якості знань школярів через екологічні олімпіади, тренінги, змагання тощо;
- посилення співпраці з науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами;
- запровадження тематичних наукових досліджень в роботу творчих учнівських об'єднань усіх рівнів навчання;
- проведення моніторингових досліджень стану навколишнього природного середовища;
- видання якісної навчальної та методичної літератури, електронних інтерактивних посібників з екології тощо.

II. Дослідницько-експериментальна робота навчальних закладів з еколого-натуралістичного напрямку.

Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» провідною функцією системи позашкільної освіти дітей є реалізація освітніх програм і освітніх послуг з метою задоволення освітніх потреб громадян, суспільства, держави. Сучасні тенденції розвитку еколого-натуралістичних позашкільних навчальних закладів передбачають не тільки співпрацю із загальноосвітніми школами, а також і соціальне партнерство з іншими навчальними закладами, об'єктами природно-заповідного фонду, громадськими організаціями, державними установами, музеями тощо.

Одним з важливих напрямків еколого-натуралістичної роботи позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів на сучасному етапі є впровадження аграрного дослідництва в навчально-виховний процес, відновлення пришкольних навчально-дослідних земельних ділянок та залучення учнівської молоді до практичної діяльності.

Дослідницька робота на навчально-дослідних земельних ділянках сприяє збагаченню знань і творчому розвитку учнівської молоді, привчає застосовувати одержані теоретичні знання на практиці, розвивати пізнавальний інтерес, логічне мислення та навчитися застосовувати отримані знання з біології та сільського господарства на практиці.

Навчально-дослідна земельна ділянка навчального закладу є базою для проведення лабораторних і практичних занять, організації позакласної

юннатівської, дослідницької, природоохоронної роботи. Робота на ній спрямована на вивчення агротехніки вирощування сільськогосподарських культур, набуття умінь і навичок вирощування овочевих, польових, плодово-ягідних, квітково-декоративних культур, екологічно чистої продукції для шкільних їдалень.

За оперативною інформацією, що надійшла від обласних ЕНЦ (СЮН), на сьогодні в позашкільних та загальноосвітніх закладах функціонує 7861 навчально-дослідна земельна ділянка (далі - НДЗД). При цьому слід зазначити, що у більшості регіонів у зв'язку з оптимізацією освітніх закладів зменшується загальна кількість навчально-дослідних земельних ділянок.

Крім того, більше половини діючих НДЗД в загальноосвітніх і позашкільних закладах не відповідають Положенню про навчально-дослідну земельну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів (наказ МОН України від 01.11.1995 р. № 307).

У багатьох навчальних закладах учні під керівництвом досвідчених педагогів працюють над створенням аграрних проектів розвитку шкільних навчально-дослідних земельних ділянок, оволодівають сучасними екологічно безпечними технологіями вирощування сільськогосподарських культур, впроваджують результати досліджень в практику сільськогосподарського виробництва, створюють колекційні фонди посадкового та насінневого матеріалу, участь в обласних та всеукраїнських масових заходах експериментально-дослідницького характеру.

З метою поліпшення роботи навчальних закладів на навчально-дослідних земельних ділянках, а також вивчення, узагальнення і пропаганди кращого досвіду роботи з дослідництва, проводяться: всеукраїнський конкурс «Мій рідний край – моя земля» (за напрямками «Експериментальна робота з біології, продуктивна праця і дослідницька робота в галузі сільського та лісового господарства»), конкурс навчально-дослідних земельних ділянок, Всеукраїнська трудова акція «Дослідницький марафон». Такі заходи сприяють відновленню дослідництва на НДЗД, спонукають залученню школярів до конкретних справ спрямованих на поглиблене вивчення навколишнього середовища, направлені на трудове та екологічне виховання учнівської молоді.

Дослідництво стало невід'ємною складовою частиною навчально-виховного процесу творчих учнівських об'єднань. Тісно пов'язане з навчанням і відіграє важливу роль у вивченні біології, сільського господарства, проведення практичних робіт на навчально-дослідній земельній ділянці.

За оперативними даними при ПНЗ та ЗНЗ працюють творчі учнівські об'єднання сільськогосподарського напрямку за 30 профілями, найбільш популярні: «Юні рослинники», «Юні агрохіміки», «Юні овочівники», «Юні садівники», «Юні виноградари», «Юні квітникарі», «Юні квітникарі-аранжувальники», «Юні кролівники», «Любителі декоративних і свійських тварин», «Юні городники», «Моделювання сільськогосподарської техніки», «Рослини закритого ґрунту», «Юні картоплярі», «Меліорація і фіторекултивация земель», «Любителі домашніх тварин» «Юні птахівники»,

«Основи наукових досліджень в сільському господарстві», «Лісівники – дендрологи», «Бджільництво», «Юні кролівники», «Основи ветеринарної медицини» «Юні фермери», «Рибоводи», «Юні ґрунтознавці», «Юні пасічники», «Юні агрономи», «Юні механізатори», «Юні генетики-селекціонери», «Юні коноводи» та ін.

Незважаючи на велике різноманіття гуртків сільськогосподарського напрямку, слід відзначити, що їх кількість в загальному незначна (біля 500, відповідно до них залучено 7640 учнів). Також повільно розвивається мережа натуралістичних гуртків у палацах і будинках дітей та юнацтва. Проте у ряді регіонів приділяється належна увага цьому напрямку роботи, збережено мережу гуртків сільськогосподарського напрямку - це Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Херсонська та Хмельницька області.

На сьогодні в школах та позашкільних закладах України працює 67 гуртків юних садівників, 4 ланки юних садівників, а також гуртки інших профілів які пов'язані із садівництвом і в яких навчається понад 700 юннатів. Намічається стійка тенденція по збільшенню кількості дитячих творчих об'єднань садівничого профілю, урізноманітнюються напрямки дослідницької роботи, іде тісний зв'язок діяльності гуртків садівників з науково-дослідними закладами, профільними фермерськими господарствами. Саме така співпраця сприяє кращому засвоєнню практичних знань умінь та навичок.

Проявом глибокого змісту діяльності науково-дослідної роботи з садівництва є колекційна наповнюваність сортами та породами плодкових культур. Колекція являє собою сконцентрований резерват цінних зразків рослин для використання у сільському господарстві, наукових, екологічних, освітніх та інших програмах. На сьогодні в банку генофонду плодово-ягідних культур науково-дослідної лабораторії садівництва НЕНЦ знаходиться більше 600 сортів.

З метою сприяння розвитку дослідницької роботи, здобуття учнівською молоддю практичних знань, умінь та навичок в галузі садівництва постійно проводяться масові заходи: Всеукраїнський дитячий фестиваль «Україна – сад» та Всеукраїнська трудова акція «Плекаємо сад».

Серед творчих учнівських об'єднань сільськогосподарського профілю поступово зростає кількість гуртків квітково-декоративного напрямку. Для успішного вирішення освітніх завдань діяльності творчих об'єднань та для організації практичної, дослідницької роботи в закладах створено колекції квітів відкритого і закритого ґрунту, функціонують зимові сади, теплиці, парники, квітково-декоративні відділи НДЗД.

Заслуговує на увагу діяльність Бричківського загальноосвітнього навчального закладу I-III ступенів Полтавського району, в якому спрямована орієнтація на профільне навчання (ліцензія про курсове професійно-технічне навчання). Після закінчення курсів діти отримують свідоцтво про виробничу кваліфікацію «Квітникар-декоратор-овочівник».

Ефективною формою поєднання навчання, дослідництва та виробництва в сільському та лісовому господарстві, стали учнівські аграрні

об'єднання, виробничі бригади та учнівські лісництва. З 2007 року Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді запроваджено щорічне проведення Всеукраїнського зльоту учнівських лісництв та Всеукраїнського зльоту учнівських виробничих бригад, трудових аграрних об'єднань.

На сьогодні в Україні діє 1458 учнівських трудових аграрних об'єднань та учнівських виробничих бригад і 550 учнівських лісництв.

У вересні 2012 року у м. Києві вперше відбувся Всеукраїнський зліт трудових учнівських об'єднань України – вагомий практичний крок по відродженню кращих надбань в царині дослідництва та трудового виховання школярів.

Діяльність трудових учнівських об'єднань (далі - ТУО) розглядається як організація соціального досвіду учнів в різних видах діяльності – трудовій, дослідницькій, пізнавальній, творчій, дозвілєвій, фізкультурно-спортивній, художній тощо; оволодінню на практиці елементами дослідництва, маркетингу, менеджменту, вихованню у школярів почуття колективізму, товариськості, ощадливості, заповзятливості, творчого підходу до праці. Добре організована робота у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Луганській, Рівненській, Сумській, Тернопільській та Хмельницькій областях.

Як позитивне, слід відмітити налагодження і збереження тісних контактів між трудовими учнівськими об'єднаннями та науково-дослідними установами у Вінницькій Волинській Дніпропетровській, Харківській, Київській, Кіровоградській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернігівській областях.

Перспективними напрямами роботи трудових аграрних об'єднань є:

- моделювання на базі НДЗД ефективного господарства, з урахуванням регіональних особливостей та потреб;
- впровадження продуктивних сортів рослин, порід тварин та екологічно безпечних методів боротьби з хворобами та шкідниками;
- вирощування для реалізації посадкового матеріалу (саджанці плодово-ягідних дерев та кущів, овочевих і квітково-декоративних культур, тощо);
- інтродукція рослин, які мають лікувальні властивості, високий вміст вітамінів тощо;
- виробництво сільськогосподарської продукції за сучасними технологіями на базі передових агрофірм та фермерських господарств.

Одним із аспектів діяльності ПНЗ еколого-натуралістичного профілю є **тваринницький напрямок**.

Складовою частиною трудової підготовки і професійної орієнтації учнів є гуртки тваринницького профілю, створені при школах кролеферми, шкільні пасіки, міні-ферми, пташники. Такий напрям роботи закладів освіти дає можливість учням глибше оволодіти основами біологічних наук, розвиває в них інтерес, знайомить із різними галузями сільськогосподарського

виробництва, різноманітними професіями. У цьому напрямку цікавим є досвід роботи Ольгопільської ЗОШ І-ІІІ ст. Вінницької області, де з 2006 року було введено профільне навчання з бджільництва.

За останні роки у позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладах дещо збільшилася кількість кролеферм, відмічається значне збільшення кількості навчально-дослідних пасік.

Більшість позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю мають відповідну базу для проведення дослідництва в галузі тваринництва. Серед кращих можна назвати: Джанкойський райЕНЦ АР Крим, Ізмаїльська міськСЮН Одеської області, Вінницька облСЮН, Надвірнянський райЕНЦ Івано-Франківської області, Комунальний заклад «Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Дніпропетровського району» Дніпропетровської області, Мелітопольський ЦЕНТУМ Запорізької області, Бердянська міськСЮН Запорізької області, Львівський міськЕНЦ та Львівський ОДЕНЦ, Полтавський облЕНЦ, Радивилівська райСЮН Рівненської області, Сумський міський ЦЕНТУМ, Ямпільська райСЮН Сумської області, Тернопільський облЦЕНТУМ, Кіровоградський облЦЕНТУМ, Кам'янець – Подільський міськЕНЦУМ Хмельницької області, Одеський еколого-натуралістичний комплекс «Юннатівський», КЗ «Чернівецький облЦЕНТУМ».

Робота з учнівською молоддю не обмежується лише гуртками. При позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладах функціонують творчі школи, студії, клуби, товариства. Яскравими прикладами організації такої роботи є “Дитячий театр звірів “Ноев ковчег” при КЗ «Харківський обласний Палац дитячої та юнацької творчості; дитячий мінізоопарк при Кам'янець-Подільському міськЕНЦ Хмельницької області; постійно діюча виставка «Планета-ЗОО» (Львівський ОДЕНЦ); учнівська пасіка «Братчина» Тарасо-Шевченківської ЗОШ І-ІІІ ст. Чернігівської області. Зразковим творчим учнівським об'єднанням є «Юні тваринники» Гарячківської СЗОШ І – ІІІ ст. Крижопільського району Вінницької області, де ведеться навчання учнів фермерської справи. Базою для гуртка є шкільна кролеферма і міні свиноферми. Успішно працює на базі КЗ «Станція юних натуралістів» Рівненської обласної ради клуб верхової їзди “Підкова”.

Наявність навчальної бази дає змогу найактивніше реалізувати принцип зв'язку теорії з практикою. Високий рівень дослідницької роботи забезпечується шляхом співпраці позашкільних із вищими навчальними закладами, галузевими науковими установами, громадськими організаціями. Найбільш цікава та змістовна робота в галузі дослідництва сільськогосподарських тварин проводиться у Одеській, Запорізькій, Закарпатській, Вінницькій, Волинській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Львівській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернівецькій областях.

Аналізуючи тематику дослідницьких робіт з тваринництва, можна зробити висновки, що найбільш актуальними та цікавими для вихованців гуртків тваринницького профілю є дослідження за напрямками «кролівництво», «конярство», «бджільництво», «промислове птахівництво». За останні роки

збільшилася кількість науково-дослідних робіт за напрямками «фазанівництво», «перепелівництво», «нутріївництво», «рибництво».

У зв'язку з новими економічними умовами базою для проведення дослідницької роботи в тваринництві все більше стають приватні фермерські господарства. Заслуговує на увагу робота:

- творчої групи тваринників з догляду за кіньми (Борочичівська ЗОШ I-III ст. Горохівського району Волинської області);
- учнівського трудового об'єднання по розведенню свиней (Турятський НВК Глибоцького району Чернівецької області);
- учнівського фермерського господарства „Зубр“ (КЗ «Бугринський агротехнічний ліцей – загальноосвітня школа I-II ступенів» Гощанського району Рівненської області);
- клубу «Аграрник» Ямпільської районної станції юних натуралістів Сумської області);
- виробничої бригади юних фермерів-кролівників (керівник Колесова В.Г.) Чумаківської СЗШ Дніпропетровського району Дніпропетровської області;
- школи пасічника Закарпатського обласного ЕНЦУМ;
- творчої групи бджолярів ЗОШ I-III ст. с. Городище Ківерцівського району Волинської області.

Перспективною формою роботи тваринницького напрямку слід вважати роботу пришкольніх міні-ферм, родинних об'єднань, що діють у сімейних господарствах та творчих груп тваринників – у позашкольних та загальноосвітніх навчальних закладах. Яскравим прикладом є створення профільних міні - шкіл «Молочного тваринництва», «Страусівництва», «Сучасного свинарства», які працюють завдяки тісній співпраці колективу Майської ЗОШ Синельниківського району з сільськогосподарським підприємством акціонерним товариством закритого типу “Агро-Союз” (Дніпропетровська область).

В цілому, можна говорити про поступовий сталий розвиток тваринницького профілю в позашкольних навчальних закладах, незважаючи на деякі економічні складнощі, які вдало вирішуються переходом на інноваційні форми роботи (родинні об'єднання, школьні міні-ферми, співпраця з аграрними підприємствами тощо).

Порівняно з іншими формами позакласної роботи більш удосконаленою організацією, структурою і методами роботи відрізняються **учнівські лісництва**. В них реалізується принцип поєднання навчання з виробничою практикою. Учнівські лісництва стали однією з важливих форм організації трудового навчання і виховання, активізації екологічного руху на Україні, залучення до науково-дослідницької діяльності та суспільно корисної праці.

Практична участь у збереженні і збільшенні лісових багатств, розширення знань з біологічних предметів в учнів, профорієнтаційна робота в галузі лісового господарства, створення сприятливих умов для ефективного

поєднання праці і відпочинку - ось ті критерії, якими користуються організатори роботи учнівських лісництв. Запровадження навчальних програм з основ лісового господарства, створення й обладнання кабінетів та куточків охорони природи (за підтримки управління лісового господарства, лісгоспів) сприяли організації навчально-виховного процесу в усіх учнівських лісництвах. На розвиток мережі учнівських лісництв значно вплинуло проведення паспортизації учнівських лісництв і ланок юних лісівників, конференцій, конкурсів, трудових акцій, зльотів.

У процесі навчання учні отримують базові теоретичні та практичні знання в галузі лісівництва і дендрології, поглиблюють знання з біології, екології, формують практичні навички та вміння по вирощуванню посадкового матеріалу лісових та декоративних культур, займаються навчальним дослідництвом.

Поряд з дослідництвом юні лісівники збирають насіння лісових дерев і кущів, заготовляють лікарську сировину, будують укриття-годівниці для мешканців лісу взимку, заготовляють сіно та гіллячковий корм, розселяють і огорожують мурашники, саджають дерева весною і восени. Це надзвичайно велика і важлива праця.

Щорічне проведення Всеукраїнського конкурсу «Парки - легені міст і сіл», трудової акції «Ліси для нащадків», «Зелений паросток майбутнього», «Юннатівський зеленбуд», участь школярів у Дні довкілля, Міжнародному дні Землі, тенденція до закладання іменних алей, парків, участь в операції «Дерева», «Збережемо ялинку» сприяють активізації діяльності учнівських лісництв. На сьогодні в Україні працює понад 550 учнівських лісництв, які об'єднують 13 тис. школярів на площі понад 50 тис. га. Найбільше їх організовано в Вінницькій – 44, Закарпатській - 41, Львівській – 40, Івано-Франківській – 36, Хмельницькій - 36, Чернівецькій - 32, Кіровоградській – 30, Рівненській - 28, Житомирській - 28, Сумській - 18, Луганській - 19, Тернопільській - 16, Одеській - 14, Чернігівській – 12, Дніпропетровській - 13, Київській – 10, Херсонській – 8.

Профорієнтація, яку здійснюють учнівські лісництва, допомагає старшокласникам у виборі майбутньої професії лісівника. Кращим учням лісових шкіл видаються направлення для вступу у середні спеціальні та вищі навчальні заклади. Кращі учнівські лісництва Чернівецької області, з метою поширення досвіду роботи, задоволення сільської молоді у допрофесійній та професійній підготовці, творчій самореалізації, створили в Хотинському районі еколого-лісовий комплекс, функції координатора надали Полянському учнівському лісництву; комплекс є початковою ланкою підготовки кадрів для лісового господарства. За 41 рік функціонування Полянського учнівського лісництва понад 1200 учнів здобули в ньому трудове загартування. З них - 138 закінчили вищі і середні спеціальні навчальні заклади лісового господарства. 17 випускників навчаються у лісотехнічних закладах, 315 працюють у даній галузі в різних куточках України і в країнах ближнього зарубіжжя. Лише в Клішківському лісництві із 42 працівників – 38 випускники Полянського учнівського лісництва. В Хотинському Держлісгоспі працює 9 інженерів лісового господарства, колишніх

вихованців учнівських лісництв.

Підвищенню ефективності роботи учнівських лісництв сприяють систематичні проведення всеукраїнських зльотів учнівських лісництв спільно з працівниками Державного агентства лісових ресурсів України, семінарів для керівників учнівських лісництв, гуртків юних лісівників, ланок лісівників з проблем удосконалення економічної освіти; посилення практичної природоохоронної роботи, обміну досвідом з усіх напрямів роботи, активізації висвітлення діяльності учнівських лісництв у ЗМІ.

З метою розвитку дослідницько-експериментальної роботи в ПНЗ еколого-натуралістичного напрямку необхідно вжити наступні заходи:

- прискорити вирішення питання про надання актів землекористування позашкільним навчальним закладам, які мають матеріально-технічну базу, обов'язкову для забезпечення навчально-виховного процесу;

- сприяти забезпеченню навчально-виховного процесу аграрного напрямку необхідною технікою (трактори, сівалки, вантажний транспорт тощо);

- забезпечити земельними ділянками заклади освіти для проведення навчально-дослідної роботи гуртків сільськогосподарського напрямку;

- включати позашкільні навчальні заклади до регіональних програм забезпечення комп'ютерною технікою;

- налагодити ефективну взаємодію місцевих органів управління освітою з державними лісогосподарськими об'єднаннями, сільськогосподарськими підприємств в частині збереження мережі учнівських лісництв, трудових аграрних об'єднань, зміцнення їх матеріально-технічної бази.

Додаток 1
до Інформаційно-аналітичних
матеріалів

Дані
про творчі учнівські об'єднання екологічного напрямку в позашкільних та
загальноосвітніх навчальних закладах у 2010-2012 р.р. (у розрізі регіонів)

№	Регіон	2010 р.	2011 р.	2012 р.
1	АР Крим	782	800	800
2	Вінницька	396	405	440
3	Волинська	634	570	610
4	Дніпропетровська	450	390	285
5	Донецька	714	452	105
6	Житомирська	191	239	183
7	Закарпатська	249	241	242
8	Запорізька	150	163	160
9	Івано-Франківська	335	340	360
10	Кіровоградська	70	67	65
11	Київська	89	83	81
12	Луганська	189	193	196
13	Львівська	394	353	354
14	Миколаївська	87	83	85
15	Одеська	207	176	180
16	Полтавська	120	143	144
17	Рівненська	320	318	325
18	Сумська	543	551	523
19	Тернопільська	71	67	68
20	Харківська	110	110	110
21	Херсонська	596	526	502
22	Хмельницька	1 562	1 495	1 101
23	Черкаська	404	420	486
24	Чернігівська	93	93	93
25	Чернівецька	300	300	300
26	м. Київ	*	*	*
27	м. Севастополь	45	48	46
Усього		9 101	8 626	7 844

* – дані відсутні.

Додаток 2
до Інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток 3
до Інформаційно-аналітичних
матеріалів

Дані
про природоохоронні заgonи в позашкільних і загальноосвітніх навчальних
закладах у 2010-2012 р.р. (у розрізі регіонів)

№	Регіон	2010 р.	2011 р.	2012 р.
1	АР Крим	151	245	294
2	Вінницька	290	195	136
3	Волинська	115	118	115
4	Дніпропетровська	350	420	431
5	Донецька	309	305	243
6	Житомирська	565	643	531
7	Закарпатська	10	1	1
8	Запорізька	210	240	240
9	Івано-Франківська	335	516	517
10	Кіровоградська	26	23	27
11	Київська	26	26	29
12	Луганська	55	54	53
13	Львівська	232	252	252
14	Миколаївська	24	23	20
15	Одеська	43	43	44
16	Полтавська	205	215	215
17	Рівненська	110	84	110
18	Сумська	158	153	149
19	Тернопільська	*	*	*
20	Харківська	99	87	95
21	Херсонська	10	8	12
22	Хмельницька	638	486	452
23	Черкаська	15	15	15
24	Чернігівська	187	187	187
25	Чернівецька	369	374	378
26	м. Київ	*	*	*
27	м. Севастополь	75	74	73
	Усього	4 607	4 787	4 619

* – дані відсутні.

Додаток 4
до Інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток 5
до Інформаційно-аналітичних
матеріалів

Дані
про виїзні форми навчання в позашкільних і загальноосвітніх навчальних
закладах у 2010-2012 р.р. (у розрізі регіонів)

№	Регіон	2010 р.	2011 р.	2012 р.
1	АР Крим	791	943	1164
2	Вінницька	769	823	844
3	Волинська	98	113	115
4	Дніпропетровська	600	645	710
5	Донецька	41	37	43
6	Житомирська	863	901	752
7	Закарпатська	39	28	30
8	Запорізька	210	220	220
9	Івано-Франківська	4800	4644	4749
10	Кіровоградська	22	27	28
11	Київська	48	46	49
12	Луганська	110	110	40
13	Львівська	8	9	10
14	Миколаївська	678	800	750
15	Одеська	16	14	14
16	Полтавська	58	67	74
17	Рівненська	26	26	26
18	Сумська	638	720	745
19	Тернопільська	*	*	*
20	Харківська	22	18	28
21	Херсонська	21	21	21
22	Хмельницька	50	75	77
23	Черкаська	10	12	14
24	Чернігівська	310	325	330
25	Чернівецька	240	247	254
26	м. Київ	*	*	*
27	м. Севастополь	192	200	211
Усього		10 660	11 071	11 298

* – дані відсутні.

Додаток 6
до Інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток 7
до Інформаційно-аналітичних
матеріалів

Дані
про дитячі громадські екологічні об'єднання в позашкільних і
загальноосвітніх навчальних закладах у 2010-2012 р.р. (у розрізі регіонів)

№	Назва регіону	2010 р.	2011 р.	2012 р.
1	АР Крим	12	18	35
2	Вінницька	252	261	233
3	Волинська	37	39	37
4	Дніпропетровська	13	12	37
5	Донецька	531	571	549
6	Житомирська	69	25	3
7	Закарпатська	2	2	2
8	Запорізька	155	165	165
9	Івано-Франківська	32	30	31
10	Кіровоградська	5	5	5
11	Київська	34	34	34
12	Луганська	43	45	48
13	Львівська	11	9	7
14	Миколаївська	10	8	6
15	Одеська	49	49	35
16	Полтавська	195	205	200
17	Рівненська	20	20	32
18	Сумська	28	31	28
19	Тернопільська	*	*	*
20	Харківська	5	6	5
21	Херсонська	3	3	3
22	Хмельницька	418	456	456
23	Черкаська	3	3	3
24	Чернігівська	10	10	10
25	Чернівецька	6	6	6
26	м. Київ	*	*	*
27	м. Севастополь	*	*	*
Усього		1 943	2 013	1 970

* – дані відсутні.

Додаток 8
до Інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток 9
до Інформаційно-аналітичних
матеріалів

Дані
про творчі учнівські об'єднання екологічної просвіти в позашкільних і
загальноосвітніх навчальних закладах у 2010-2012 р.р. (у розрізі регіонів)

№	Регіон	2010 р.	2011 р.	2012 р.
1	АР Крим	263	278	340
2	Вінницька	405	474	475
3	Волинська	210	212	240
4	Дніпропетровська	355	370	395
5	Донецька	167	274	214
6	Житомирська	635	1270	169
7	Закарпатська	21	19	22
8	Запорізька	130	140	145
9	Івано-Франківська	290	286	286
10	Кіровоградська	235	230	237
11	Київська	48	53	46
12	Луганська	138	276	171
13	Львівська	399	353	356
14	Миколаївська	125	135	138
15	Одеська	408	408	432
16	Полтавська	375	381	389
17	Рівненська	178	183	192
18	Сумська	370	364	360
19	Тернопільська	218	226	238
20	Харківська	12	8	16
21	Херсонська	12	13	13
22	Хмельницька	193	277	254
23	Черкаська	24	28	28
24	Чернігівська	77	77	77
25	Чернівецька	180	200	200
26	м. Київ	*	*	*
27	м. Севастополь	33	34	40
	Усього	5 501	6 569	5 473

* – дані відсутні.

Додаток 10
до Інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток 11
до Інформаційно-аналітичних матеріалів

Дані

про навчально-дослідні земельні ділянки, учнівські трудові аграрні об'єднання в позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладах у 2012 р. (в розрізі регіонів)

№	Регіон	Кількість навчально-дослідних земельних ділянок у позашкільних навчальних закладах	Кількість навчально-дослідних земельних ділянок у загальноосвітніх навчальних закладах	Загальна площа навчально-дослідних земельних ділянок, га	Кількість учнівських трудових аграрних об'єднань, учнівських виробничих бригад	Загальна площа земель, закріплених за учнівськими виробничими бригадами, учнівськими трудовими аграрними об'єднаннями, га
1	АР Крим	*	*	*	*	*
2	Вінницька	4	608	480	350	120
3	Волинська	4	470	210	80	273,08
4	Дніпропетровська	17	570	311,6	52	76,11
5	Донецької	7	283	165,32	16	222
6	Житомирська	2	326	11,06	44	180
7	Закарпатська	7	246	110	18	*
8	Запорізька	4	138	*	18	*
9	Івано-Франківська	6	425	374,11	104	29,29
10	Київська	4	*	*	8	*
11	Кіровоградська	2	285	121,11	22	*
12	Луганська	8	175	86,3	153	57
13	Львівська	4	462	266,79	7	5
14	Миколаївська	*	*	*	*	*
15	Одеська	13	132	*	4	*
16	Полтавська	9	358	159,17	29	39,36
17	Рівненська	4	716	187	278	98,75
18	Сумська	11	339	166,9	33	65,6
19	Тернопільська	5	325	221,05	56	78
20	Харківська	3	160	97,4	101	10,68
21	Херсонська	5	261	*	*	*
22	Хмельницька	5	684	1702,361	28	57,1
23	Черкаська	4	218	*	*	*
24	Чернівецька	2	132	7,143	57	5,56
25	Чернігівська	2	319	*	*	*
26	м. Севастополь	*	*	*	*	*
27	м. Київ	*	*	*	*	*
Усього:		132	7 632	4 677,31	1 458,00	1 317,53

* – дані відсутні.